

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.8>

І. В. Гусейнов, доктор філософії в галузі права,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ КОМПОНЕНТІВ ТА ЧИННИКІВ У СИСТЕМІ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ

Наукова стаття присвячена дослідженню та комплексному аналізу особливостей визначення окремих чинників та компонентів у системі механізму реалізації фінансово-правових норм.

З урахуванням доктринального дослідження констатовано, що втілення у державне та суспільне життя фінансово-правових норм нерозривно пов'язано із державно-управлінською діяльністю, здійснювану за парадигми організаційно-правових, матеріально-технічних постулатів та концепцій, де головна роль правового впливу отримує своє закріплення на рівні принципів та окремих правових норм, що постають втіленням юридичних фактів. Вельми важливу роль в процесах реалізації фінансово-правових норм і фінансовій діяльності держави грають у сучасних умовах фінансовий контроль. Традиційне значення даного виду діяльності як засобу забезпечення фінансової законності і дисципліни доповнюється в нашому дослідженні тим, що він завершує дію механізму реалізації норм фінансового права поряд з іншими нормами контролю: судовий, прокурорський тощо. При цьому фінансовий контроль виступає вихідним і найбільш узагальнюючим поняттям, яке охоплює перевірку законності, фактичної правильності і доцільності результатів діяльності підконтрольних суб'єктів, прийняттям позитивних (негативних) заходів реагування на підсумки реалізації фінансово-правових норм підконтрольними суб'єктами.

Встановлено, що в процесі здійснення контролю за реалізацією норм фінансового права використовуються як правові заходи заохочення (наприклад, стимулювання) за правомірну діяльність (нагородження, премії), так і різні види фінансового покарання. Все це свідчить про основоположну роль загальних (основних) методів управління, після закріплення яких в нормативних правових актах застосовуються в різному поєднанні спеціальні фінансово-правові інструменти реалізації норм фінансового права. При цьому загальною інструментальною основою їх використання залишаються методи загальної фінансової заборони і виконання фінансових зобов'язань.

Ключові слова: фінансово-правові норми, механізм реалізації фінансових норм, елементи механізму реалізації норм права, фінансово-правова політика, правореалізаційні механізми.

I. V. Huseynov. On the question of determining individual components and factors in the system of the mechanism for implementation of financial and legal standards

The scientific article is devoted to the research and comprehensive analysis of the features of the determination of individual factors and components in the system of the mechanism of implementation of financial and legal norms.

Taking into account the doctrinal research, it was established that the implementation of financial and legal norms into state and social life is inextricably linked with state-management activities carried out under the paradigms of organizational-legal, material-technical postulates and concepts, where the main role of legal influence is anchored on levels of principles and separate legal norms that appear as the embodiment of legal facts. In modern conditions, financial control plays a very important role in the implementation of financial and legal norms and financial activities of the state. The traditional meaning of this type of activity as a means of ensuring financial legality and discipline is supplemented in our study by the fact that it completes the mechanism of implementation of financial law norms along with other control norms: judicial, prosecutorial, etc. At the same time, financial control acts as the original and most generalizing concept, which includes checking the legality, factual correctness and expediency of the results of the activities of controlled entities, the adoption of positive (negative) response measures to the results of the implementation of financial and legal norms by controlled entities.

It was established that in the process of monitoring the implementation of financial law norms, both legal measures of encouragement (for example, incentives) for legitimate activity (rewards, bonuses) and various types of financial punishment are used. All this testifies to the fundamental role of general (basic) management methods, after their consolidation in normative legal acts, special financial and legal instruments for implementing the norms of financial law are used in various combinations. At the same time, the general instrumental basis for their use remains the methods of general financial prohibition and fulfillment of financial obligations.

Key words: financial and legal norms, the mechanism of implementing financial norms, elements of the mechanism of implementing legal norms, financial and legal policy, legal enforcement mechanisms.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки беззаперечним постає той факт, що механізм реалізації норм фінансового права є особливим різновидом правових механізмів взагалі, адже чітко простежується необхідність у створенні законодавчої та нормативної фундаментальної основи, яка б не лише була регулятором тих чи інших суспільних відносин, але й була направлена на виваження

© І. В. Гусейнов, 2022

чітких та дієвих процедур реалізації фінансово-правових норм. В той же час, така політика у сфері право-реалізації має бути здійснена з урахуванням загальноприйнятих цілей та засад, зокрема ліквідації існуючих прогалин у тих відносинах, які становлять предмет фінансового права. В той же час, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена й тим, що юридична наука, як і будь-яка система сукупність у сфері учень та поглядів, потребує постійного пізнання та удосконалення наявної системи теоретико-прикладних знань у сфері фінансово-правових норм та інститутів.

Стан дослідження. Проблеми, що є важливими як у теоретичному, так і в практичному аспектах для осмислення предмету дослідження розглядалися у працях як сучасних українських та зарубіжних фахівців, так і науковців, зокрема такими як Л. К. Воронова, О. М. Козирін, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська, Ю. А. Ровінський, Г. В. Россіхіна, Л. А. Савченко, О. І. Худяков та ін. В той же час, не дивлячись на сталий науковий інтерес до вказаної проблематики, виокремлення окремих чинників та компонентів у системі механізму реалізації фінансово-правових норм належить до малодосліджених тем.

Внаслідок чого, **метою** даної статі є дослідження та комплексний аналіз та виокремлення окремих чинників та компонентів у системі механізму реалізації фінансово-правових норм.

Виклад основного матеріалу. Інструментальний компонент механізму постає досить специфічним елементом всього комплексу фінансово-правових прийомів та методів державно-фінансової діяльності, головна особливість якого полягає у взаємоп'єднанні методів правового впорядкування суспільних відносин у сфері фінансів та управління. З однієї сторони вбачається державно-управлінська діяльність суб'єктів владних повноважень здійснювана ними в якості юрисдикційних органів, а з іншої – відбуваються активні процеси за сприяння й не правових засобів та елементів, зокрема організаційно-управлінських, матеріально-технічних, оперативних тощо. А отже, інструментальний аспект включає два взаємодоповнюючі напрями, зокрема систему методів реалізації державно-управлінської діяльності та сукупність різноманітних методів та прийомів за допомогою яких формується цілісне уявлення про фінансово-правовий статус учасників правовідносин у сфері фінансів.

Аналіз інструментального блоку цього механізму дозволяє виявити і ще одну особливість. Справа в тому, що в загальнотеоретичній літературі склалися дві основні точки зору на поняття правових засобів. Один погляд, ґрунтується на трактовці правових засобів як інструментів або установлень, за допомогою яких досягаються цілі, вирішуються завдання, задовольняються законні інтереси і потреби суб'єктів права. Такі засоби субстанціональні, інформативні, статичні, модельовані на належну поведінку суб'єктів права і забезпечення правопорядку в суспільстві. Так, автори цього підходу бачить у правових засобах правові явища, які мають фіксовані властивості [1, с. 14].

На відміну від них представники другої точки зору (а її розподіляє достатня кількість сучасних вчених) включають до змісту правових засобів як інструменти (встановлення), так і діяння (технології), які виражають собою енергетичний, динамічний і живий початок, так як саме в практичній поведінці громадян, організацій, органів управління і посадових осіб максимально повно здійснюється реалізація завдань і функцій держави, публічної влади, цілей законодавства і інших правових актів.

Таким чином, беручи представлену у дисертаційному дослідженні систему структури механізму право-реалізації фінансово-правових норм, в ролі інструментального компоненту доцільно розуміти сукупність прийомів та інструментів державно-управлінського та фінансово-правового впливу на суспільні відносини врегульовані фінансово-правовими нормами.

В системі методів управлінської діяльності традиційним і універсальними методами впливу на свідомість і поведінку суб'єктів, як підпорядкованих осіб є переконання і примус. Хотілося б відзначити, що інститут заохочення в фінансовому праві розвинений дуже слабо і фактично знаходиться на стадії формування.

У фінансовому праві вельми часто використання методу переконання пов'язується тільки з моральним впливом на суб'єкта фінансових правовідносин, в ході якого відбувається певний облік інтересів, намірів адресату управляючому впливу. Між тим не завжди для застосування методу переконання в процесі реалізації норм фінансового права достатньо моральних засобів впливу: роз'яснень, виховних заходів, заохочень, рекомендацій, пропаганди тощо. В сучасній системі державної і місцевої служби матеріальне стимулювання або заохочення службовців грає не менше важливу роль, чим фінансова відповідальність, яка виражена у санкціях фінансово-правових норм. Наприклад, законопроект № 1232 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей застосування спеціального декларування за порушення фізичними особами податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, що мали місце до 31 грудня 2018 року» [2].

У пояснювальній записці зазначається, що «законопроектом встановлюється нормативне визначення поняття «спеціальне декларування», під яким розуміється фактично режим звільнення платників податків-фізичних осіб від юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства України, що мали місце впродовж за будь-якого і одного або декількох податкових періодів до 1 січня 2020 року включно, за умови подальшої сплати податкових зобов'язань...» [2]. Доходи на суму 100 тис. гривень вважатимуться підтвердженими без подання Спеціалізованої декларації. Вони вважатимуться амністованими без будь-яких

додаткових умов, сплата податків за ними не вимагатиметься та податкові перевірки щодо джерел отримання не поводитимуть [3]. До того ж у 2015 року проводили податкову амністію у формі податкового компромісу з податку на прибуток та податку на додану вартість.

З цього приводу варто вказати, що заохочувальні норми в публічному праві є включеними до загального механізму правового регулювання і приймають участь у досягненні цілей: закріплення і створення упорядкованого стану суспільних відносин і їх нормального функціонування, що в свою чергу, забезпечує стабільність і безпеку самої держави і фінансове забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина [4, с. 101]. При цьому автор справедливо задається питанням, що мішає законодавцю продумати у систему не пільг і «авансів», а систему заохочувань в податковій сфері, які б надавалися саме за підсумками діяльності. Наприклад, за створення робочих місць, збільшення заробітної платні, розширення об'ємів виробництва тощо, заохочувати, але не авансом, а за підсумками діяльності.

У випадках, коли застосування організаційно-правових заходів переконання для досягнення цілей і завдань в сфері фінансової діяльності держави є недостатнім або нерезультативним, використовується інший основний і принциповий метод-примусу. Примус не може бути представлений окремо від феномена влади, оскільки примус завжди пов'язаний з подоланням супротиву управляючій волі з боку підвладних осіб. Як відомо, із енциклопедичної літератури, влада – це засіб впливу на діяльність, поведінку людей за допомогою будь-яких засобів: волі, сили, авторитету, законів, особливого апарату армії, поліції, ідеології тощо [5, с. 145].

Особливість примусу у фінансовому праві складається в тому, що він обумовлений об'єктивними потребами розвитку суспільства, є властивістю державної влади. Наприклад, С. В. Надобко стверджує, що примус як правовідносини складається безпосередньо в процесі застосування державно-примусових заходів відповідними правозастосовними органами і посадовими особами [6, с. 51]. Автор наголошує на тому, що фінансовий примус відрізняється складною юридичною конструкцією, різноманіттям примусового впливу і наслідків. Таким чином класифікація заходів фінансово-правового примусу може в залежності від сфери застосування поділятися на бюджетні, податкові, валютні.

Як слушно вказує Россіхіна Г. В., фінансово-правовий примус є одним з видів правового примусу, який спрямовано на забезпечення дотримання фінансової дисципліни, під якою розуміється режим точного, своєчасного виконання учасниками фінансових правовідносин правил виконання бюджетних, податкових, кредитних та інших фінансових зобов'язань, встановлених фінансовим законодавством [7, с. 50]. В силу цього в процесі реалізації норм фінансового права методу фінансового примусу притаманні різні завдання, які витікають із соціального призначення держави: попередження здійснення нових фінансових правопорушень, забезпечення дотримання фінансової дисципліни, кара (залякування) за здійснення бюджетного, податкового правопорушення тощо [8, с. 2045].

Вчені в сфері фінансового права справедливо підкреслюють, що фінансово-процесуальний примус є впливом уповноважених органів держави (посадових осіб) на свідомість і поведінку суб'єктів фінансових правовідносин шляхом застосування до них у встановленому процесуальному порядку примусових заходів, передбачених фінансово-правовими нормами, що супроводжується настанням для них негативних наслідків особистого, майнового, організаційного характеру з метою боротьби із правопорушеннями та попередженнями небажаних наслідків, а також охорони і подальшого розвитку суспільних відносин у сфері фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування [9, с. 595].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що втілення у державне та суспільне життя фінансово-правових норм нерозривно пов'язано із державно-управлінською діяльністю, здійснювану за парадигми організаційно-правових, матеріально-технічних постулатів та концепцій, де головна роль правового впливу отримує своє закріплення на рівні принципів та окремих правових норм, що постають втіленням юридичних фактів. Велими важливу роль в процесах реалізації фінансово-правових норм і фінансовій діяльності держави грають у сучасних умовах фінансовий контроль. Традиційне значення даного виду діяльності як засобу забезпечення фінансової законності і дисципліни доповнюється в нашому дослідженні тим, що він завершує дію механізму реалізації норм фінансового права поряд з іншими нормами контролю: судовий, прокурорський тощо. При цьому фінансовий контроль виступає вихідним і найбільш узагальнюючим поняттям, яке охоплює перевірку законності, фактичної правильності і доцільності результатів діяльності підконтрольних суб'єктів, прийняттям позитивних (негативних) заходів реагування на підсумки реалізації фінансово-правових норм підконтрольними суб'єктами.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация. *Советское государство и право*. 1987. № 6. С. 12-19.
2. Про внесення змін до ПКУ щодо особливостей застосування спеціального декларування за порушення фізичними особами податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, що мали місце до 31 грудня 2018 року: Проект Закону № 1232. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66610 (дата звернення 30.10.2022).

3. Податкова амністія: законопроект передбачає загальну та знижену ставку. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2776494-podatкова-amnistia-zakonoproekt-peredbacae-zagalnu-ta-znizenu-stavku.html> (дата звернення 30.10.2022).
4. Мусаткіна О.А. О финансово-правовых стимулах. *Юридические исследования*. 2015. С. 95-111.
5. Смирнов Д.А., Боташева Л.Э. Запреты в финансовом праве: понятие, виды и формы реализации. *Гуманитарные и юридические исследования*. 2017. № 4. С. 145-148.
6. Надобко С. В. Концептуальні аспекти адміністративної відповідальності у сфері інтелектуальної власності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 1 (30). С. 113-116.
7. Россіхіна Г.В. Застосування фінансово-правових норм: монографія. Харків : Цифрова друкарня. № 1, 2013. 400 с.
8. Rossikhina, H. V., Rossikhin, V. V., Barabash, T. O., Shcherba, V. M., Sydorenko, O. O. (2019). Theoretical and Legal and Economic Characteristics of Novellization of Taxation in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 10 (7 (45)), 2091-2096.
9. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.6. Фінансове право. Харків: Право, 2016. 2020. 616 с.